

Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Mozaikleri

Mosaics of the Episcopal Church in Rhodiapolis

Şehrigül YEŞİL*

(Received 09 October 2022, accepted after revision 26 August 2023)

Öz

Rhodiapolis antik kentinin (Kumluca, Antalya) akropolisinde yer alan üç nefli kilise, batısında narteks, doğusunda apsis ve yan mekânlarıyla erken dönemin klasik bazilika plan tipine sahiptir. 2007 yılında başlayan kazılarda kilisenin narteks, orta ve yan nefleri ile prothesis bölümlerinde opus tessellatum tekniğindeki geometrik desenlerden oluşan mozaikler ortaya çıkarılmıştır.

Mozaiklerin tümü mermer, kireç taşı ve pişmiş toprak malzemedен düzgün kesilmiş küp biçimli polykrom tesserae ile yapılmıştır. Pano desenlerinin ortak özelliği, beyaz zemin üzerine sarı, kırmızı, pembe, bordo, mavi renkler kullanılarak oluşturulmuş geometrik desenlerin, üç boyutlu bir etki yaratacak şekilde gölgelendirilerek işlenmiş olması ve bunların siyah veya siyaha yakın gri renkli tesserae ile sınırlanmış olmasıdır. Farklı geometrik düzenlemelere sahip on panodan oluşan kuzey nefte ve kesintisiz devam eden tek bir panodan oluşan güney nefte bordür kullanılmamıştır. Prothesis ve orta nefte panolar bordür kullanılarak kapalı bir formda düzenlenmiştir. Nartekste ise, mekân üç ana panoya bölünmüş ve sadece kuzeydeki iki panoda bordür kullanılmıştır. Ayrıca ana desenlerin işçiliklerindeki kalite mekânlara göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar kilise mekânlarına ait taban mozaiklerindeki farklı atölyelere işaret eder. Rhodiapolis Kilisesi mozaiklerinde kullanılan Geç Antik Dönem repertuarından seçilmiş desenlerin yakın benzerleri, genellikle 5. yüzyıl ve 6. yüzyıl başına tarihlenen mozaiklerde görülür. Ancak yakın yerleşmeler dikkate alındığında, bu mozaiklerin 5. yüzyıla ait oldukları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Likya, Rhodiapolis, mozaik döşeme, Opus Tessellatum, geometrik düzenleme.

Abstract

The three aisled church located in the acropolis of Rhodiapolis Ancient City (Kumluca, Antalya) represents the early classical basilica design type with the narthex in the west, the apse in the east and the adjoining rooms. Mosaics consisting of geometric patterns of opus tessellatum technique were unearthed in the narthex, nave, and side aisles, as well as prothesis sections of the church, in the excavations that started in 2007.

All the mosaics are made of marble, limestone, and terracotta material with clearly cut cub-shaped polychrome tesserae. The common feature of the panel pattern is that the geometric patterns created using yellow, red, pink, burgundy, and blue colors on a white background are treated by shading to create a three-dimensional effect, and they are limited to black or nearly black-gray tesserae. Borders were not used in the northern aisle consisting of ten panels with different geometric patterns, and in the southern aisle consisting of a single continuous panel. Panels in prothesis and nave are arranged in a closed form using borders. As for narthex, the place was divided into three main panels, and the border was used only on the north panel. Moreover, the quality of the craftsmanship on the main patterns varies according to the places. These differences refer to the different workshops in the pavement mosaics of the church spaces. Close analogues of patterns selected from the repertoire of Late Antiquity used in the mosaics of the Rhodiapolis Church are usually seen in the mosaics dated to the 5th and early 6th centuries. However, it can be deduced that, considering the nearby settlements these mosaics belong to the 5th century.

Keywords: Lycia, Rhodiapolis, mosaic pavement, Opus Tessellatum, geometric pattern.

* Şehrigül Yeşil, FMV, Işık Üniversitesi, Mimari Restorasyon Programı, Meslek Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-6940-5933>. E-posta: sehrigul.yesil@isikun.edu.tr

Rhodiapolis antik kenti, Likya Eyaleti'nin güneydoğusunda, günümüzde Antalya ilinin Kumluca ilçesinde yer alır. Kentin akropolisinde yer alan üç nefli kilise (Res. 1), batısında *narteks*, doğusunda apsis ve yan mekânlarıyla erken dönemin klasik bazilika plan tipine sahiptir¹. Rhodiapolis Kilisesi'nin *narteks*, orta ve yan nefler ile *prothesis* bölümleri *opus tessellatum* tekniğindeki, geometrik desenlerden oluşan mozaikler ile bezenmiştir (Res. 2). Mozaiklerin tümü mermer, kireç taşı ve pişmiş toprak malzemenen düzgün kesilmiş küp biçimli polykrom *tesseralar*la yapılmıştır. Pano desenlerinin ortak özelliği, beyaz zemin üzerine sarı, kırmızı, pembe, bordo, mavi renkler kullanılarak oluşturulmuş geometrik desenlerin, üç boyutlu bir etki yaratacak şekilde gölgelendirilerek işlenmiş ve bunların siyah veya siyaha yakın gri renkli *tesseralar*la sınırlanmış olmasıdır.

Resim 1
Rhodiapolis kentinin konumunu gösteren harita ve kilisenin kentteki konumunu gösteren hava fotoğrafı (Rhodiapolis Kazı Arşivi).

Resim 2
Rhodiapolis Kilisesinin havadan görünümü (GABAM Arşivi).

Yan neflerdeki mozaikler oldukça iyi korunmuştur. Orta nef mozaik döşemesinin ana giriş ve yan neflerin *stylobata* yakın bölümleri ise kısmen korunmuştur. Doğuda *templona* bitişik olarak korunagelen bordür dışı alan desenini taşıyan iki küçük parça, mozaik orta nef döşemesinin sınırlarını net olarak ortaya koyar². *Nartekste* bulunan mozaik döşemenin, güneyde üzerine düşen mimari parçalar sebebiyle çökmüş olduğu; ayrıca doğu-batı yönünden bakıldığında orta kısmın da çöktüğü görülmektedir. Çökmeler yer yer *tessera* kaybı olmaksızın eğim oluşturacak biçimde iken, özellikle döşemenin kuzeyinde yoğun miktarda *tessera* kaybı meydana gelmiştir. Kutsal alan içinde, *synthrononun* hemen önünde, çok az bir kısmı korunmuş *opus sectile* pano kilisedeki tek örnektir. *Bema* bölümündeki döşeme oldukça tahrip olsa da döşemenin altındaki harç tabakasındaki *in situ* izler bu bölümün taş levhalarla kaplı olduğunu gösterir. Kilisenin *diakonikon* bölümünün güneybatı köşesinde *in situ* korunagelmış birkaç *tessera* dışında kazı toprağı içinde *tesseralar* ele geçmiştir.

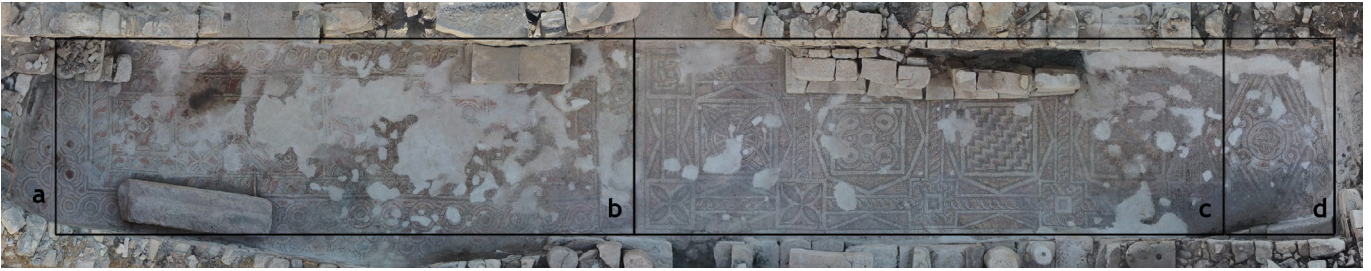
2008-2012 yılları arasındaki kazılarda ortaya çıkarılan taban döşemelerinin yan nefler ve *prothesis* bölümleri, restore edilmeleri ve belgelenmelerinin ardından, diğer kısımlar ise, restorasyonları tamamlanamadan üzeri jeotekstil ayırıcı ve volkanik tuf dolgu malzemesi ile tekrar gömülerek koruma altına alınmıştır. 2016 yılı kazı sezonunda kilise tabanlarındaki bu geçici tekrar gömme tabakalarının tamamı kaldırılmıştır. Restore edilmemiş olan *narteks* ve orta nef *opus*

1 Kilisenin mimarisi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Akyürek – Tiryaki 2010: 389-390; Tiryaki 2012.

2 Söz konusu döşemenin doğuya yakın orta kısmında, yaklaşık 2 m²'lik kısım ada halinde korunmuştur.

tessellatum döşemeleri ile küçük bir parçası korunagelen *opus sectile* döşeme restore edilmiş; daha önce restore edilen kısımların da bakımları yapılmıştır³.

Nartekste bulunan yaklaşık 2,5 x 17,5 m boyutundaki döşeme, birbirinden farklı düzenlemeye sahip üç ana panodan oluşur (Res. 3). İki panoda bordür kullanılmamışken, kuzeydeki ilk pano bordürle çevrelenmiştir. Bordür doğuda duvara bitişiktir. Kuzey ve batıda ise, bordür ile duvarlar arasında mimariye bağlı olarak düzensiz şekillerde kalan bordür dışı alanlar (Res. 3a) yan yana ve üst üste yerleştirilmiş balık pulu deseninin (benzeri Décor I: 215b) oldukça büyük basit bir varyasyonu ile doldurulmuştur. İlk panonun (Res. 3b) bordürü, ilmikli dairelerden (benzeri Décor I: 69f) oluşur. Kuzeybatı köşede daireler ilmiksiz olarak birbirine bağlanmıştır. Çok özenli işlenmediği anlaşılan bordür, batıdan güneye doğru köşe motifiyle dönmek yerine kesilmiş, güneydeki bordür ayrı bir parça biçiminde işlenmiştir⁴. Bu bordürden içe doğru, panoları her yönden çevreleyen asimetrik gölgelendirilmiş basit giyoş motifli (Décor I: 70h) bordür yer alır. Bu bordürde de özellikle köşe birleşmelerindeki özensizlik ilk bakışta göze çarpar. Kuzeydeki ilk bezeme alanında, batı duvara paralel yerleştirilmiş, sarmaşık sarmalı deseninin dolgu motifi olarak kullanıldığı bir pano ile yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş ilmiklerle birbirine bağlanan daireler deseninin dört daireden oluşan merkezi kompozisyonlu çeşitlemesinin (Décor II: 404a) oldukça özensiz işlenmiş bir örneğini barındıran ikinci pano yan yana yerleştirilmiştir. Bunun hemen güneyinde, mekikler ve aralarında içbükey kenarlı kareler oluşturacak şekilde yerleştirilmiş kesişen dairelerle (Décor I: 239f) doldurulmuş panoya bitişik olarak, kenarları dışa ilmikli kare (Décor II: 39) desenli bir pano bulunur. Panonun dolgu motifi okunamamaktadır. İkinci bezeme alanının desenleri, yüksek miktardaki *tessera* kaybı sebebiyle kısmen okunabilmektedir. Bu alanda, iç içe geçmiş dairelerin kullanıldığı bir desenle doldurulmuş dikdörtgen pano ile köşelerde sadece dairelerin korunageldiği kare pano, okunması mümkün olmayan dar bir pano ile ayrılır. Üçüncü bezeme alanındaki desen yine yoğun *tessera* kaybı sebebiyle okunamamıştır.

Resim 3
Narteks döşemesi (GABAM Arşivi).

İkinci ana panoda (Res. 3c), bantlarla birbirine bağlanmış karelerin üst üste yerleştirilerek haç biçiminde bölmeler oluşturduğu bir düzenleme görülür (Décor I: 146). Rhodiapolis örneğinde, karelerden okunabilen⁵ beş tanesi gölgelendirilmiş basit giyoş (Décor I: 146f'deki gibi) ile doldurulmuştur. Bu kareler kendilerini birleştiren bantlarla kesintisiz biçimde bağlanır. Bu genel düzenlemeden farklı olarak, kuzeydeki ilk desendeki üç kare çerçevelenmiş

3 2008-2012 yılları arasında kazı ve restorasyon çalışmaları sırasıyla, Prof. Dr. Nevzat Çevik ve Prof. Dr. İsa Kızılgut başkanlığında sürdürülmüştür. 2016 yılı restorasyon ve belgeleme çalışmaları, Antalya Müzesi başkanlığında, Koç Üniversitesi – Stavros Niarchos Vakfı, Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi (GABAM)'ın maddi desteğiyle yürütülmüştür. 2008-2011 yılları arasındaki ilk dönem restorasyonları Ark İstanbul tarafından, 2016 yılı restorasyon ve bakım çalışmaları ise Ş. Yeşil tarafından yapılmıştır.

4 Panonun orta nefe giriş kapısının neredeyse ortasında bitirilmesi, mozaik programı oluşturulurken, mimari düzenlemenin dikkate alınmadığını gösterir.

5 Karelerden ikisi daha sonra yapılmış olan oturma sekisi altında kaldığı için okunamamaktadır.

ve bantlardan ayrılmıştır. Kareden ikisi, dört yapraklı rozet (Décor II: 42), biri yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş ilmiklerin merkezde tek daire oluşturduğu bir desen taşır. Kareleri birleştiren bantlardan ikisi tıpkı panonun devamında olduğu gibi basit giyoş ile doldurulmuştur. İki bant giyoş yerine farklı desenler taşır. Bunlardan biri, üç boyut etkisi verilmiş dalgalı, perspektifli kurdela motifi (Décor II: 298d), diğeri ise, dönüşümlü olarak içe ve dışa bakacak şekilde yerleştirilmesi ile dış hatları dalga motifi oluşturan çan dizisi (Décor II: 60e) motifidir.

Panoda, haç biçimli alanlara yerleştirilen siyah kontörlü beyaz şeritlerle sekizgenler oluşturulmuştur. Kuzey yöndeki ilk haç biçimli alanda, batı yöndeki iki kenarın ters yönde yerleştirilmesi, alan içindeki sekizgen formu bozmuştur. Son derece büyük bir hata olarak kabul edebilecek bu durum, özensiz işçilik veya hatanın düzeltilmesine imkân vermeyecek ölçüde hızlı bir uygulama sürecine işaret etmektedir. Sözü geçen sekizgen formun içinde yer alan karelerin her biri farklı dolgu desenleriyle bezenmiştir. Bu desenler kuzeyden güneye doğru: 1. iç içe geçmiş daire ve dört yapraklı rozet (Décor II: 298d); 2. ilmikli düğümlerle birbirine bağlanan daireler deseninin dört daireden oluşan merkezi kompozisyonlu çeşitlemesi (Décor II: 404c); 3. gökkuşağı deseni oluşturacak biçimde ardarda dizilmiş ve diyagonal yerleştirilmiş çok renkli zigzag bantlar (Décor I: 99b) ve 4. gökkuşağı deseni oluşturacak biçimde ardışık dizilmiş üç renkli dama tahtası desenidir.

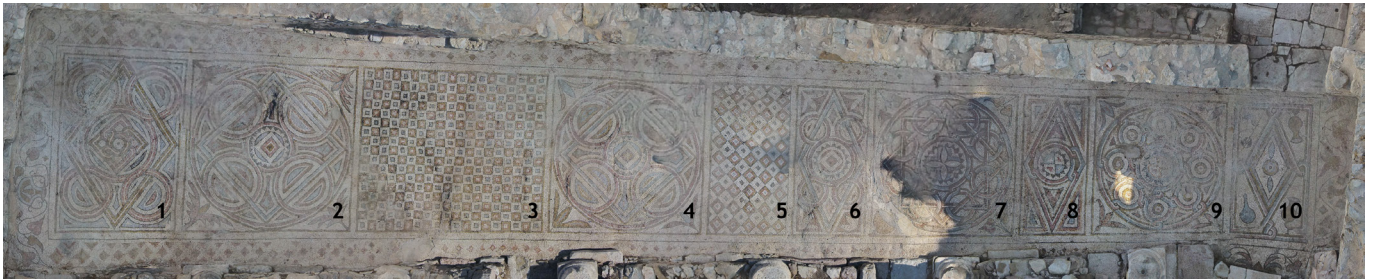
Narteksin güneyindeki son pano (Res. 3d), kuzey nef döşemesindeki panolarla benzerlik taşır. İlmiklerle eşkenar dörtgene bağlanan merkezi daire (Décor II: 300b) içinde dolgu motifi olarak “Süleyman Düğümü” (Décor II: 42) deseni kullanılmıştır. Bu pano ile duvar arasında kalan alan, aralıklı olarak diyagonal yerleştirilmiş kenarları tırtıklı kareler dizisi (Décor I: 5a) ile doldurulmuştur.

Bordür dışı alanda kullanılan, Kıbrıs, Ege Adaları ve Yunanistan’da sıkça kullanılan balık pulu deseninin, her ikisi de 5. yüzyıla tarihlenen en yakın benzerlerine, Perge’de *macellumun* batısındaki portikte (Işıklıkaya 2010: 156 res. 49) ve Lavreotiki’de, Aigilea kentinde bulunan bazilikada (Kotzia 1952: 114 res. 14; Spiro 1978: 83 res. 89) rastlanır.

İkinci ana panoda kullanılan düzenlemenin haç biçimli bölmeler içine diyagonal kareler ya da daireler yerleştirilmiş varyasyonları, 4 - 5. yüzyıllara ve 6. yüzyıl başına tarihlenen örnekleri Yunanistan ve Anadolu’da görülmektedir. Pano, yukarıda da bahsedildiği gibi aynı desenin farklı varyasyonlarını bir arada barındırır. Basit giyoş taşıyan karelerin bantlarla kesintisiz birleşerek haç formu oluşturduğu varyasyonunun, Atina’daki İlisos Bazilikası’nın *exonarteksinde* bulunan panodaki yakın benzeri 5. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir (Spiro 1978: 31 res. 26). Kenchreai’da keşfedilen bir yapı kompleksindeki yakın benzeri ise 4. yüzyıl başına tarihlenmiştir (Scranton - Ramage 1964: 131 res. 23d; Spiro 1978: 89, 95 res. 93). Desenin bu varyasyonunun 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir benzeri de İstanbul’da Büyük Saray’ın güneyindeki, Amiral Taldif Sokak’ta bulunan mozaik döşemede (Tülek 2009: 25 res. 4) görülür.

Panonun kuzeyindeki ilk desendeki çerçevelenerek bantlardan ayrılmış varyasyonunun benzerlerine ise, Antiocheia’da, Antioch Evi (Levi 1947: lev. XX); Maskeler Evi (Levi 1947: levha LXIXa; CXXIIb); Ananeosis Evi (Levi 1947: levha LXXIII a,b; Campbell 1988: 27-28 lev. 81); Kıvrımdal İçinde Kuş Evi (Levi 1947: lev. CVIII)’nde rastlanır. Bu panonun dolgu desenleri Antiocheia (Campbell 1988: 82 lev. 230), Xanthos (Manière-Léveque 2012: 25 res. 16) ve Kıbrıs’ta (Foulias 2011: res. 14-15) 4. yüzyıldan itibaren sıkça kullanılmıştır.

Kuzey nefi kaplayan yaklaşık 3.5 x 21 m boyutundaki döşeme, farklı geometrik düzenlemelere sahip on panodan oluşur (Res. 4)⁶. Panolar ile döşemeyi sınırlandıran mimari arasında, kalan boşluk kuzey ve güneyde, aralıklı olarak diyagonal yerleştirilmiş kenarları tırtıklı kareler dizisi ve bunların iki yanına da uçları içe dönük, kenarları tırtıklı üçgenler dizisi ile doldurulmuştur (Décor I: 5d). Kilisenin trepezoidal yapısı nedeniyle, batıdan doğuya doğru daralan mimari yapısı doğal olarak mozaik taban döşemesini de etkiler. Buna bağlı olarak, doğuya gidildikçe sadece kenarları tırtıklı kareler (Décor I: 5a) aralıklı olarak kullanılarak, yedinci pano hizasında sonlanır. Panolar ile döşemeyi sınırlandıran mimari arasında, kalan boşluğun batısı, *kantharostan* çıkan ve iki yana büyüterek yayılan sarmaşık sarmalı ile doğusu ise, sadece sarmaşık sarmalı ile doldurulmuştur. Kuzey nefte bulunan birbirinden farklı genişliklerdeki, on adet dörtgen panonun eni, yine kilisenin trepezoidal yapısı sebebiyle, batıdan doğuya daralarak mimariye mümkün olduğunca uygun hale getirilmiştir.

Resim 4
Kuzey nef döşemesi (GABAM Arşivi).

Nefin batı ucundan doğuya doğru, 1. ve 6. panolar biri ortada, dördü köşelerde yer alan, birbirine bağlı beş daire ile köşelerdeki dairelerin içinden geçen bir eşkenar dörtgenden oluşur. Yaklaşık kare forma sahip 2. ve 4. panolarda aynı düzenlemenin daire ile çevrelenmiş bir versiyonu görülür. Buradaki desende ortadaki daire küçülmüş ve önceki panolardaki eşkenar dörtgen kareye dönüşmüştür. 7. pano, iç içe yerleştirilmiş iki daireye ilmiklerle bağlanan sekiz daire ve bu ilmikli dairelere geçmeli olarak bağlanan üst üste yerleştirilmiş iki kareden oluşan yıldız betimlenmiştir (Décor II: 397d). 8. panoda, ilmiklerle birbirine bağlanan iç içe geçmiş eşkenar dörtgen ve merkezindeki daire motifinden oluşan bir kompozisyon yer alır. 9. panoda, iç içe yerleştirilmiş iki daire ve bunlara ilmiklerle bağlanan sekiz daire motifinden oluşan geometrik bir kompozisyon görülmektedir. 10. panoda, dikey-yatay eksenlerde dışındaki dikdörtgene ilmiklerle bağlanan bir eşkenar dörtgen motifi betimlenmiştir. Panonun güneyindeki ilmiğin, devamı olan kordon ile birleşmemesi olası bir özensizliğe işaret etmektedir. Diğer panolardaki merkezi kompozisyonlardan farklı olarak, 3. (yakın benzeri Décor I: 115b) ve 5. panolarda kare biçimli küçük boşluklar kalacak şekilde yanyana ve üstüste dönüşümlü olarak yerleştirilmiş karelerden oluşan dama tahtası deseni kullanılmış ve karelerin içi daha küçük boyutlu karelerle doldurulmuştur. 3. panoya göre çok daha dar olan 5. panodaki dama tahtası deseni diyagonal yerleştirilmiştir (yakın benzeri Décor I: 120a).

Merkezi panoların ortasındaki daireler, altı panoda tırtıklı siyah ve beyaz ile işlenmiş testere dişi dizisi (Décor I: 10g; 2., 4., 6. - 9. panolar) ile çevrelenmiş, diagonal olarak iç içe yerleştirilmiş kareler (Décor II: 39; 2, 4, 6. panolar), dört yapraklı rozet (Décor II: 42; 7. pano) ve dörde bölünmüş daire motifi (Décor II: 38; 8. ve 9. pano) ile doldurulmuştur. İlk panonun merkezindeki büyük dairenin içi kenarları içe ilmikli kare ile doldurulmuşken, son panodaki eşkenar dörtgen boşluk, “gümüş tepsi motifi”nin “kulaklı daire (Işıklıyaya 2010: 347)” olarak da adlandırılan sade bir varyasyondur.

6 Kuzey ve güney nefler ile *prothesis* mozaik döşemeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tiryaki 2016.

Ana desen ve pano arasında kalan köşelere üçlü yaprak motifleri (4, 6, 9. panolar), ortası mekik biçiminde ve iki yana açılan yapraklardan oluşan, oldukça stilize işlenmiş bitkisel desenleri (2. pano) bulunur. 7. Panonun üç köşesi, bir daldan çıkıp ikiye ayrılan sarmaşık yaprağı motifleri ile bir köşesi ise içinden yapraklar çıkan bir kâse motifi ile doldurulmuştur. 10. panoda, eşkenar dörtgen ile dikdörtgen arasında kalan üçgen boşluklarda dolgu motifi olarak, biri kulplu olmak üzere, iki ayaklı sürahi/ibrik, uzun boyunlu bir şişe ve son boşlukta, bir el baltası ile uzun saplı, çift başlı bir balta betimi bulunur.

7. panoda kullanılan desenin en yakın benzerleri Ege Adalarında ve Akdeniz Havzası'nın doğu kıyılarında tespit edilmiştir. Kos Adasındaki Hagios Ioannes Bazilikası (De Matteis 2004: 126-127 res. 65) ve Andros Adasındaki Paleopolis B Bazilikası (Peleanidis 1974: res. 67)'nda desenin 5. yüzyıla tarihlenen benzerleri görülür. Ürdün, Gerasa Prokopius Kilisesi'nde desenin 5. yüzyıla tarihlenmiş birebir benzeri saptanmıştır (Kraeling 1938: 339-340 lev. 83a; Nassar – Al-Muheisen 2010: res. 9c). Filistin'deki Maresha Kilisesi'nde desenin 5. - 6. yüzyıllara tarihlenen zengin varyasyonları bulunur (Kloner 1993).

5. panodaki diyogonal yerleştirilmiş dama tahtası deseninin benzerleri Anemurium'daki Nekropolis Kilisesi'nin güney nefindeki örnekleri 4. yüzyıl sonu - 5. yüzyıl başına tarihlenmiştir (Campbell 1998: 49 lev. 212). Desenin 4. yüzyıl ortası - 5. yüzyıl başına tarihlenen bir benzeri Antiocheia'daki C Hamamında; 5. yüzyıla tarihlenen diğer bir benzeri ise Osmaniye Alacami Bazilikası'nda (Tülek 2004: res. 2.5) karşımıza çıkar.

10. panonun merkezinde kullanılan "gümüş tepsi motifi" deseni ise, 5. yüzyılda Perge'de çok yaygın olarak kullanılmıştır (Işıklıkaya 2010: 347). 5. yüzyıla tarihlenen benzer örnekler, Aphrodisias, 2 no.lu Ev'de (Campbell 1991: 20-21 lev. 72) ve Soli Bazilikası'nda (Tinh 1985: res. 29-30) görülür. Demetrias, Bazilika Alpha'da (Spiro 1978: res. 428, 442) ve Tsifiki 1 no.lu mekandaki (Spiro 1978: res. 630-631) örnekler ise, 4. yüzyıl sonu - 5. yüzyıl başına tarihlenmiştir. Amphipolis, Bazilika Gamma'da tespit edilen örnekler ise, 5. yüzyıl sonu - 6. yüzyıl başına tarihlenmiştir (Spiro 1978: res. 693).

Güney nef, küçük panolara ayrılmadan kesintisiz devam eden yaklaşık 3,5 x 21 m boyutunda "halı deseni" olarak tanımlanan bir düzenlemeye sahip olup düz siyah şeritle çevrelenmiş bir döşemeye sahiptir (Res. 5). Pano ile mimari arasındaki boşluk tıpkı kuzey nefte olduğu gibi, doğuya doğru daralır. Buna

bağlı olarak, alanı kaplayan sarmaşık sarmalı desenini oluşturan kalp biçimli yapraklar doğuya gidildikçe küçülür ve yerini kuzey nefin aynı kısmında görülen kenarları üçgen ve diyagonal olarak yerleştirilmiş kareler dizisine bırakır. Pano, beyaz zemin üzerine, aralarında içbükey kenarlı kareler oluşturacak şekilde yan yana ve üst üste yerleştirilmiş, kordonlarla birbirlerine alttan ve üstten geçerek bağlanarak sonsuz döngü oluşturan daire motiflerinden oluşmaktadır. Daireler, tıpkı kuzey nefteki gibi, gökkuşağı stilinde renklendirilmiştir. Daireler, içbükey kenarlı kare (Décor II: 36), dörde bölünmüş daire motifi (Décor 2: 38),

Resim 5
Güney nef döşemesi (GABAM Arşivi).

hedef tahtası görünümü verilmiş çember motifi (Décor II: 38), 6-9 yapraklı rozetler (benzeri Décor II: 42), kenarları tırtıklı diyagonal yerleştirilmiş kare motifi (Décor II: 39) ve yoğun olarak da mozaik terminolojisinde “flore” olarak tanımlanan (Décor II: 39) haç biçimindeki çiçek motifi (Décor II: 39) ile doldurulmuştur. Hepsi farklı renklerde *tesseralar* ile işlenmiştir. Bu panonun en yakın benzeri, Aphrodisias’da, “Papaz Evi” olarak adlandırılan yapı tespit edilmiş olup 5. yüzyıla tarihlenmiştir (Campbell 1991: 23 lev. 82).

Nefin tam ortasında yer alan bir daire motifinin içinde ise, bir daldan çıkan kırmızıyla işlenmiş üç nar motifi betimlenmiştir (Res. 6). Hıristiyan sembolizmde kiliseyi simgeleyen nar meyvesi (Ferguson 1961: 37), Likya Bölgesi içinde Ksanthos (Raynaud 2009: res. 25-26) ve Gemiler Adası’ndaki döşeme mozaiklerinde (Asano 2010: res. 67, 74, 88) ağaç üstünde betimlenmiştir (Tiryaki 2016: 517).

Resim 6

Güney nef döşemesinde bulunan nar betimi (GABAM Arşivi).

Orta nefte bulunan yaklaşık 7,5 x 14,5 m boyutundaki mozaik bordürlerle çevrili kapalı bir kompozisyona sahiptir (Res. 7). Döşeme bordürü ile batı duvar arasında kalan alan, batıda girişin orta aksına, ağız girişe bakacak şekilde yerleştirilmiş bir *kantharostan* çıkarak iki yana uzanan sarmaşık sarmalı dizisiyle doldurulmuştur. Desen bordür dışı alanın kuzey köşesinde son bulur. Güneyde ise, duvar ile bordür arasında kalan çok daha dar alanda yapraklar olmaksızın sadece düzensiz sarmallar biçiminde devam eder. Bordürün *templon stylobatına* bitişik doğu kenarda da devam ettiği korunagelmüş iki küçük parçadan anlaşılmaktadır. Bordür dışta iki siyah şerit arasına yerleştirilmiş üç sıra beyaz ve her iki yönden siyah mavi ve beyaz *tesseraların* geçişiyle üç boyutlu izlenim yaratacak şekilde dizilmiş bir şerit arasına yerleştirilmiştir. İç içe geçmiş iki dalgalı gölgelendirilmiş bant ile iç içe geçen teğet yerleştirilmiş gölgeli kare dizisi desenli bordür (benzeri, Décor I: 79b)⁷ tüm panoyu çevreleyerek kapalı bir kompozisyon oluşturur. Bordür içinde kalan dikdörtgen geniş pano, batıda korunan alan ve doğuda kısmen korunmuş iki orta daireden anlaşıldığı kadarıyla, merkezde yer alan büyük bir daire ile iç içe geçmiş dört küçük dairenin yine iç içe geçerek birleştiği kemerlerin tekrarından oluşur. Panonun batıdaki iki köşesine diğerlerinden daha küçük iki kemer yerleştirilmiştir. Kuzeyde yer alan küçük kemerde, mekikler oluşturacak şekilde kesişen daireler (Décor I: 46d), güney kemerde ise, konturları tek *tessera* sırası ile işlenmiş, yan yana ve üst

7 Orta nef bordüründe, Décor I: 79b’den farklı olarak içi içe geçmiş bantlar hafifçe köşe oluşturacak biçimde işlenmiştir.

Resim 7
Orta nef döşemesinin batısında korunagelen kısım (GABAM Arşivi).

üste yerleştirilmiş balık pulu deseni (Décor I: 215b) ile doldurulmuştur. Panoda kısmen korunan beş büyük kemerin ortak özelliği, testere dişi bordüre sahip olmasıdır. Panonun kuzeyinde yer alan üç büyük kemerde tespit edilen dolgu motifleri batıdan doğuya doğru sırasıyla: 1. yan yana ve alt alta yerleştirilmiş, ilmiklerle birbirine bağlanan daireler⁸; 2. ortalarında bir sekizgen oluşturacak şekilde uç uca yerleştirilmiş sekiz adet karenin arasında üçgen ve baklava biçimli alanlar oluşturan kompozisyon (Décor I: 373a); 3. dört renkli dama tahtası desenidir. Panonun güneyindeki kemerlerin çok küçük bir kısmı korunmuştur. Kemerlerin bağlı olduğu küçük daireler yine testere dişi bordürle çevrelenmiş olup sadece ikisi kısmen günümüze ulaşmıştır. Kuzeydeki daire bir *kantharos* betimi, diğeri ise, birbirinin içinden geçen kare ve eğrisel kare (yastık) motifi (Décor II: 43) taşır. Ortadaki büyük dairenin sadece testere dişi motifli bordürü korunagelmıştır. Batı sınırda kalan yarım daire ise, uçları dışa doğru yuvarlanmış radyal desenle (benzeri Décor II: 349a) doldurulmuştur. Panonun doğusuna yakın bir adacık biçiminde korunan iki büyük daireye deseni taşıyan parça⁹, dolgu motiflerinin anlaşılmasına izin verir. Batıdaki dairede, lotus sarmalı ve bu desenin ortasına yerleştirilmiş dörde bölünmüş daire motifi (Décor II: 38) bulunur. Diğesinde ise, gökkuşağı deseni oluşturacak biçimde ardarda dizilmiş çok renkli zigzag bantlar (Décor I: 199b) yer alır (Res. 8).

8 Buradaki dolgu motifinde, kemerin üst kısmında daireler ilmiklerle birbirine bağlanırken alttaki son sırada ilmik kullanılmamış ve desen açık bir şekilde deforme edilmiştir. Desenin iyi işlenmiş bir versiyonu yine benzer bir düzenlemede, kemer içinde Perge, Güney Hamam'da kullanılmıştır (Işıklıkaya 2010: 280; Işıklıkaya- Laubscher 2016: 177-178).

9 Dairelerin dolgu motiflerinin yaklaşık yarısı korunagelmıştır. Bunlarla bağlantılı iki küçük dairenin sadece bordürlerindeki testere dişi deseninin seçilebilmesine olanak sağlayacak kadar küçük iki parçası görülebilir.

Resim 8

Orta nef döşemesinin doğusuna yakın bir adacık biçiminde korunan kısım (GABAM Arşivi).

Orta nefin doğusunda, kuzey ve güney *stylobat*ları ile *templon* arasında kalan küçük alanlarda iki ayrı evreye işaret eden üst üste iki tabaka halinde mozaik zemin tespit edilmiştir (Tiryaki 2016: 519). *Templon*un kuzey kenarında, alt tabaka döşemede, siyah ve beyaz şeritlerle ayrılmış, üç ayrı renkte (bordo, sarı, mavi) *tessera* sıralarının dönüşümlü olarak üst üste yerleştirilmesiyle oluşan aralıklarla ters V oluşturacak şekilde aynı renkte çıkıntılar içeren gökkuşağı deseni (Décor I: 112e) kullanılmıştır (Res. 9). Üst kat mozaik döşemenin çok

Resim 9

Templon ile kuzey nef *stylobatı* arasındaki kısım (GABAM Arşivi).

küçük bir kısmı korunmuştur. İki *tessera* kalınlığında siyah bir şeritle çevrelenmiş bordür kısmında sarı *tessera*lar ile işlenmiş ilmikli düğümle birbirine bağlanan iki daire (yakın benzeri Décor I: 69f) görülmektedir. Geri kalan korunmuş küçük kısımda ise sadece sarı ve kırmızı *tessera*ların kullanıldığı daire motifleri seçilebilmektedir. *Templon* ile güney *stylobat* arasındaki alanda alt kat döşemede yine gökkuşağı deseni betimlenmiştir. Çok küçük bir kısmı korunmuş üst kat mozaik döşemede ise hatları siyah ile işlenmiş, yan yana ve üst üste yerleştirilmiş balık pulu motifleri (Décor I: 215b) kullanılmıştır (Res. 10).

Orta nef panosunu çevreleyen bordür deseninin bir benzeri, Kıbrıs, Kourion'da Eustolios ek binasının güney portüğünde (Michaelides 2001: 314-235 res. 8-9); bir diğer yakın benzeri ise, Rhodiapolis'e yaklaşık 30 km uzaklıktaki Olympos'ta

Resim 10
Templon ile güney nef *stylobatı* arasındaki
kısım (GABAM Arşivi).

tespit edilmiştir. Olympos'ta "Mozaikli Yapı" olarak tanımlanan binanın ikinci katına ait parçalar halinde korunmuş mozaikler, 5. yüzyıl sonu - 6. yüzyıl başına tarihlenmiştir (Öztaşkın 2011: 709-720, res. 15-18,20).

Templon ile *stylobat* arasında kullanılan "gökkuşak motifinin"¹⁰, Antakyalı mozaik ustalarının keşfi olduğuna inanılır (Tiryaki 2016: 519). 3. yüzyıldan itibaren özellikle Doğu Akdeniz Havzası'nda yoğun olarak kullanılmaya başlanmış, 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dolgu motif olmaktan çıkarak daha geniş yüzeylere yayılmıştır (Işıklıkaya 2010: 334). Değişik varyasyonları olan gökkuşak motifinin Rhodiapolis'teki örneğinin benzerleri Kilikia Bölgesi'nde, 5. yüzyıla tarihlenen Adana, Koyunevi Köyü mozaiklerinde (Tülek 2004: res. 17.3, 17.6, 17.9) ve Kıbrıs, Kourion'da Eustolios ek binasının küçük havuzunda (Michaelides 2001: res. 7) karşımıza çıkar.

3,1 x 3,3 m boyutunda tamamı mozaik kaplı *prothesis*in ortasındaki mozaik panoda, aralarında içbükey kenarlı boşluklar oluşturacak şekilde yan yana ve üst üste yerleştirilmiş, ilmiklerle birbirine bağlanan daireler betimlenmiştir (Res. 11). Bunun dışında, tek sıra, iç kenarında iki sıra *tesseradan* oluşan siyah şerit ile çevrelenmiş, sarmaşık sarmalından oluşan (Décor I: 64d) bordürü dış kenarında tek sıra, iç kenarında iki sıra *tesseradan* oluşan siyah şerit çevreler. Bordür dışı alanın güneyine, mekikler oluşturacak şekilde kesişen daireler (Décor I: 46d) deseni yerleştirilmiştir. Desenin batısında büyük daireler bulunurken doğuya doğru alan genişledikçe üst üste iki sıra halinde daireler dizisi kullanılmıştır. Kuzeyde ise, eşğin altına doğru devam eden başka bir desen bulunur. Bu alanda kullanılan tüm desenler, batıya doğru daralarak mekâna uyacak biçimde deforme edilmiştir. Pano desenini oluşturan, ilmikli dairelerin en yakın benzeri, Ksanthos, Doğu Bazilika'nın, kuzey nefinde görülmekte olup söz konusu döşeme 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir (Raynaud 2009: res. 69-70). Desenin 5. yüzyıla tarihlenen benzerleri ayrıca, Anemurium, Havariler Kilisesi *narteks*inde (Campbell 1998: lev. 107-108); Aphrodisias, Papaz Evi avlusunda (Campbell 1991: lev. 84-85) ve Antiocheia, "B mekânı" olarak adlandırılan yapıda (Campbell 1988: lev. 96) bulunmaktadır.

Doğu Akdeniz havzasında 4. yüzyılın sonundan itibaren kilise taban mozaiklerinde geometrik desenli döşemeler tercih edilmeye başlanmıştır (Tiryaki 2016: 520). Rhodiapolis Kilisesi döşemelerinde, mozaik literatüründe 'gökkuşak üslubu' (İng. rainbow style) olarak adlandırılan ve 3. yüzyılda gelişerek 4. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz Havzası'nda yaygın olarak kullanılan yöntemin basit uygulamaları görülür. Bu yöntem hem ana desenlerde hem de dolgu motiflerinin neredeyse tamamında kullanılmıştır. Buna karşılık

¹⁰ Gökkuşak üslubu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Levi 1947: 406; Ayrıca bk. Işıklıkaya- Laubscher 2016: 178.

Resim 11

Prothesis mozaiği (GABAM Arşivi).

panolar arasında üslup ve işçilik bakımından bazı farklar bulunur. Kuzey ve güney neflerde bordür kullanılmazken, *prothesis* ve orta nefte panolar bordür kullanılarak kapalı bir form haline getirilmiştir. *Nartekste* ise, mekân üç ana panoya bölünmüş ve sadece kuzeydeki panoda bordür kullanılmıştır. Ayrıca ana desenlerin işçiliklerindeki kalite mekânlara göre farklılık gösterir. Güney nef taban mozaığının, desenlerin planlanması ve işçiliği açısından diğer döşemelere göre daha kaliteli olduğu gözlenmiştir. Kuzey nef 10. panoda, orta nef ana panosunda bulunan dolgu motiflerinde buna göre daha özensiz bir işçilik görülür. *Nartekste* ise hem bordürlerde hem de dolgu motiflerinde bu özensizliğin ya da hızlı çalışma kaygısının arttığı söylenebilir. Bu veriler kilise mekânlarına ait taban mozaiklerindeki farklı atölyelere işaret eder. Rhodiapolis Kilisesi mozaiklerinde kullanılan Geç Antik Dönem repertuarından seçilmiş desenlerin yakın benzerleri, genellikle 5. yüzyıl ve 6. yüzyıl başına tarihlenen mozaiklerinde görülür. Ancak yakın yerleşimler dikkate alındığında, bu mozaiklerin 5. yüzyıla ait oldukları söylenebilir.

Kaynaklar – Bibliography

- Akyürek - Tiryaki 2010 E. Akyürek - A. Tiryaki, “Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Kazılarında Üç Mimari Plastik Eser Üzerine Değerlendirmeler”, *Adalya* 13, 389-403.
- Asano 2010 K. Asano (ed.), *The Island of S. Nicholas, Excavation and Survey of Gemiler Island Area, Lycia, Turkey*, Osaka.
- Campbell 1988 S. Campbell, *The Mosaics of Antioch*, Toronto.
- Campbell 1998 S. Campbell, *The Mosaics of Anemurium*, Toronto.
- Campbell 1991 S. Campbell, *The Mosaics of Aphrodisias in Caria*, Toronto.
- De Matteis 2004 L. M. De Matteis, *Mosaici di Cos: dagli scavi delle missioni itali-ane e tedesche (1900-1945)*, *Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente* 17, Atina.
- Décor I C. Balmelle – M. Blanchard Lemée – J. Christophe – J.-P. Darmon – A.-M. Guimier Sorbets – H. Lavagne – R. Prudhomme – H. Stern, *Le Décor géométrique de la mosaïque romaine I*, Paris, 1985.
- Décor II C. Balmelle – M. Blanchard-Lemée – J.-P. Darmon – S. Gozlan – M. P. Raynaud, *Le Décor géométrique de la mosaïque romaine II*, Paris, 2002.
- Ferguson 1961 G. Ferguson, *Signs and Symbols in Christian Art*, Oxford.
- Foulias 2011 A. M. Foulias, “The Basilica of Agioi Sarabta / Kırklar Tekke in Cyprus and its Mosaics”, M. Şahin (ed.), *11th International Colloquium on Ancient Mosaics*, Bursa, 381-390.
- Işıklıkaya 2010 R. I. Işıklıkaya, *Perge Mozaikleri, Macellum, Güney Hamam ve Geç Dönem Meydanı Doğu Portiği*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Işıklıkaya-Laubscher 2016 R. I. Işıklıkaya-Laubscher, “Perge Mozaik Atölyeleri ve Akdeniz Havzası Mozaik Ekolleri İçerisindeki Yeri”, *Adalya* XIX, 169-227.
- Kloner 1993 A. Kloner, “A Byzantine Church at Maresha (Beit Govrin)”, Y. Tsafrir (ed.), *Ancient Churches Revealed*, Israel.
- Kotzia 1952 N. Ch. Kotzia, “Anaskaphai Tes Basilikes tou Lavreotikou Olympou” *Praktika*, 92-128.
- Kraeling 1938 C. H. Kraeling, *Gerasa, City of the Decapolis*, American School of Oriental Research, New Haven-Connecticut.
- Levi 1947 D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements*, Princeton.
- Manière-Léveque 2012 A. M. Manière-Léveque, *Corpus of the Mosaics of Turkey, Lycia Xanthos, Part 2, The West Area, Vol. 2*, Bursa.
- Michaelides 2001 D. Michaelides, “Some Characteristic Traits of a Mosaic Workshop in Early Christian Cyprus”, *CMGR VIII*, 314-235.
- Nassar – Al-Muheisen 2010 M. Nassar – Z. Al-Muheisen, “Geometric Mosaic Pavements of Yasileh in Jordan”, *PEQ* 142/3, 182-198.
- Öztaşkın 2011 M. Öztaşkın, “The Building with Mosaics of Olympos: Mosaics of Late Ancient Era – Early Byzantine Period”, M. Şahin (ed.), *11th International Colloquium on Ancient Mosaics*, Bursa, 709-720.
- Pelekanidis 1974 S. Pelekanidis, *Syntagma tôn palaiochristianikôn psiphidôtôn dapedôn tis Hellados, I, Nisiôtiki Hellas, Thessaloniki*.
- Raynaud 2009 M. P. Raynaud, *Corpus of the Mosaics of Turkey, Lycia Xanthos, Part 1, The East Basilica, Vol. 1*, Bursa.
- Scranton - Ramage 1964 R. L. Scranton - E. S. Ramage, “Investigation at Kenchreai, 1963” *Hesperia* 33, 134-146.
- Spiro 1978 M. Spiro, *Critical Corpus of the Mosaic Pavements on the Greek Mainland, Fourth/Sixth Centuries with Architectural Surveys 1-2*, New York.
- Tinh 1985 T. T. Tinh, *Soloi, Dix campagnes de fouilles, Sainte Foy*.
- Tiryaki 2012 A. Tiryaki, “Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi’ne Ait Bir Grup Korkuluk Levhası” *Olba* 20, 493-514.
- Tiryaki 2016 A. Tiryaki, “Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi’nin Geometrik Desenli Taban Mozaikleri”, *Olba* 24, 505-534.
- Tülek 2004 F. Tülek, *Late Roman and Early Byzantine Floor Mosaics in Cilicia*, Unpublished PhD Thesis, University of Illinois at Urbana Champaign, Urbana-Illinois.
- Tülek 2009 F. Tülek, “A Fifth Century Floor Mosaic and a Mural of Virgin of Pegein Constantinople”, *CArch* 52, 23-30.